

Unit ChL-020

Name of this u'nit in the *Church Latin Helper System*: 020-Sentent__libri_IV-AA

Contents of this unit: in PETRI LOMBARDI Sententiarum libri IV

- Prologus
- Liber 1, distinctiones 1-3

Size of the ChLHS text file: (approximately) 58 K bytes

version of unit: 1.0 — 2017 October 1st

Petri Lombardi in L'ibros Sententiarum Prologus

Cupientes aliquid de penuria ac tenuitate nostra cum pauperula in gazophylacium **Domini** mittere, ardua scandere, opus ultra vires nostras agere praesumpsimus, consummationis fiduciam l'aborisque mercedem in Samaritano statuentes¹, qui, prolatis² in curationem semivivi duobus denariis, supereroganti³ cuncta reddere professus est.⁴

Delectat nos veritas pollicentis, sed terret immensitas l'aboris; desiderium hortatur proficiendi, sed dehortatur infirmitas deficiendi, quam vincit zelus domus **Dei**.

Quo inardescentes, fidem nostram adversus e'rrores carnalium atque animalium hominum, Davidicae turris clypeis munire vel p'otius munitam ostendere, ac theologiarum inquisitionum abdita⁵ aperire, necnon et Sacramentorum ecclesiasticorum pro modico i'telligentiae nostrae notitiam tradere studuimus ex eodem AUG., loco citato; ex HILARIO, in principio, 10 *de Trin.*).

« Non valentes studiosorum fratrum votis iure resistere, eorum in Christo laudabilibus studiis lingua ac stylo nos servire flagitantium: quas bigas in nobis agitatur Christi charitas »⁶.

Quamvis non ambigamus: omnem humani eloquii sermonem calumniae atque contradictioni aemulorum semper fuisse obnoxium : quia dissentientibus voluntatum motibus, dissentiens quoque fit animorum sensus, ut cum omne dictum veri ratione perfectum sit. Tamen dum aliud aliis aut videtur aut complacet, veritati vel non intellectae vel offendenti impietatis error obnitatur ac voluntatis invidia resultet.

Quam Deus huius saeculi operatur in illis diffidentiae filiis qui non rationi voluntatem subiciunt, nec doctrinae studium impendunt, sed his quae somniant sapientiae verba coaptare nituntur, non veri, sed placiti rationem sectantes,

quos iniqua voluntas non ad i'telligentiam veritatis, sed ad defensionem placentium incitat: non desiderantes doceri veritatem, sed ab ea ad fabulas convertentes auditum.

Quorum professio est magis placita quam docenda conquirere; nec docenda desiderare, sed desideratis⁷ doctrinam coaptare.

¹'cupientes', 'statuentes' qualify the implicit subject of 'praesumpsimus' : 'we'

²absolute ablative

³the one who will pay the complement in absence of Samaritanus

⁴Two references to money in the very beginning of this fundamental text. Impossible not to think that one has here a call for donations, even very small ones. Church cannot live without donations. — PM

⁵adjective neuter plural used as a noun

⁶*De Trinitate*, pdf col. 869 l. 3: « fratribus autem non valeam resistere, jure quo eis servus factus sum flagitantibus, ut eorum in Christo laudabilibus studiis lingua ac stilo meo, quas bigas in me charitas agitatur »

⁷ppp

Habent rationem sapientiae in superstitione, quia fidei defectionem sequitur hypocrisis *m'endax*, ut sit vel in verbis pietas, quam *amiserit* conscientia, ipsamque simulatam pietatem, omni verborum mendacio impiam reddunt; falsae doctrinae *instituta* fidei sanctitatem corrumpere *molientes*, auriumque *pruriginem*, sub *novello* sui desiderii dogmate aliis *ingerentes*,

qui *contentioni* studentes, contra veritatem sine *f'odere* b'ellant.

Inter veri namque assertionem et *placiti* defensionem *pertinax* pugna est, dum se et veritas tenet et se voluntas e'rroris *tuetur*.

Horum igitur et Deo *odibilem* ecclesiam *evertere*, atque ora *oppilare* (ne *virus nequitiae* in alios effundere queant), et lucernam veritatis in candelabro exaltare volentes, in l'abore multo ac sudore, hoc volumen, Deo praestante, *compegimus*, ex testimoniis veritatis in aeternum fundatis, in quatuor l'ibris distinctum.

In quo maiorum exempla doctrinamque *reperies*; in quo, per dominicae fidei sinceram *professionem*, viperae doctrinae fraudulentiam *prodidimus*, *aditum* demonstrandae veritatis *complexi*, nec periculo impiae *professionis* incerti, temperato inter utrumque *moderamine* utentes⁸.

(ex AUGUSTIN. *prooem.*, 3 *de Trin.*)

Sicubi vero parum vox nostra *insonuit*, non a paternis *discessit* limitibus.

« Non igitur debet hic labor cuiquam *pigro* vel multum docto videri superfluum, cum multis *impigris* multisque *indoctis*, inter quos etiam et mihi, sit necessarius »,

brevi volumine complicans *PATRUM* sententias, apposisis eorum testimoniis, ut non sit necesse quaerenti l'ibrorum numerositatem *evolvere*, cui brevitatis collecta quod quaeritur offert sine l'abore (ex eodem loco supra citato).

In hoc autem tractatu « non solum pium lectorem, sed etiam liberum correctorem desiderio, maxime ubi profunda versatur veritatis quaestio: quae utinam *tot*[>] haberet inventores, [<]*quot* habet contradictores! »

Ut autem quod quaeritur facilius occurrat, titulos quibus singulorum l'ibrorum capitula distinguuntur praemisimus.

---

⁸*complexi*, incerti, utentes qualify the subject of '*prodidimus*' : we

L'iber Primus

De Mysterio Trinitatis

Distinctio Prima

1.1. Veteris ac novae Legis continentiam diligenti *indagine* , *etiam atque etiam* considerantibus nobis, *praevia Dei* gratia, innotuit sacrae paginae tractatu circa res vel signa praecipue *versari*;

ut enim egregius doctor AUGUSTINUS ait in libro *De Doctrina Christiana*: « Omnis doctrina vel rerum est, vel signorum; sed res etiam per signa *discuntur*. »

Proprie autem hic *res* appellantur, quae non ad significandum aliquid *adhibentur*; *signa* vero, quorum usus est in significando.

Eorum autem aliqua sunt, quorum omnis usus est in significando, non in justificando; quibus non utimur nisi aliquid significandi gratia, ut aliqua sacramenta legalia; alia quae non solum significant, sed conferunt quod intus adiuvet, sicut evangelica sacramenta.

Ex quo aperte intelligitur, quae hic appellantur signa, res illae videlicet quae ad significandum aliquid *adhibentur*. Omne igitur signum etiam res aliqua est. Quod enim nulla res est, ut in eodem AUGUSTINUS ait (*lib. et loc. citatis*), *omnino* nihil est. Non autem e diverso omnis res signum est, quia non *adhibetur* ad significandum aliquid.

Cumque his *intenderit* theologorum speculatio studiosa atque modesta, divinam Scripturam, formam praescriptam in doctrina tenere advertet.

De his ergo nobis, *aditum* ad res divinas *aliquatenus* intelligendas, Deo d'uce, aperire volentibus, *disserendum* est; et primum de rebus, postea de signis *disseremus*.

De rebus communiter agit.

1.2. Id ergo in rebus considerandum est, ut in eodem AUGUSTINUS ait (*lib. 1, c. 3*), quod res aliae sunt quibus *fruendum* est, aliae quibus utendum est, aliae quae *fruuntur* et utuntur.

Illae quibus *fruendum* est, nos beatos faciunt. Istis quibus utendum est, *tendentes*⁹ ad beatitudinem *adiuvamur*, et quasi *adminiculamur*, ut ad illas res, quae nos beatos faciunt, pervenire eisque *inhaerere* possimus.

Res vero, quae *fruuntur* et utuntur, nos sumus; quasi inter *utrasque* constituti et Angeli et Sancti.

Fruī autem est a'more alicui rei *inhaerere* propter se ipsam. *Uti* vero, id quod in usum venerit referre ad obtinendum illud quo *fruendum* est; alias *abuti* est, non uti: nam usus illicitus, abusus vel *abusio* nominari debet .

---

⁹qualifies the subject of 'adjuvamus'

Res igitur quibus fruendum est, sunt PATER et FILIUS et SPIRITUS Sanctus. Eadem tamen Trinitas quaedam summa res est, communisque omnibus fruentibus ea, si tamen res dici debet, et non rerum omnium causa; si tamen et causa. Non enim facile potest inveniri nomen quod tantae excellentiae conveniat, nisi quod melius dicitur Trinitas haec unus Deus¹⁰.

Res autem quibus utendum est, mundus est, et in eo creata. Unde AUGUSTINUS in eodem, (*De Doctrina Christiana lib. 1 c. 4 or 5*) : « Utendum est hoc mundo, non fruendum, ut « invisibilia Dei per ea quae facta sunt intellecta conspiciantur » (✠ Rom.i.20.), id est ut de temporalibus aeterna capiantur ».

Item in eodem: c. 4 : « In omnibus rebus illae tantum sunt quibus fruendum est, quae aeternae et incommutabiles sunt; ceteris autem utendum est, ut ad illarum perfruitionem perveniatur ». Idem AUGUSTINUS in libro decimo De Trinitate, c. 10 : « Fruimur cognitis in quibus ipsis propter se voluntas delectata conquiescit; utimur vero eis quae ad aliud referimus quo fruendum est. »

Item quid intersit inter frui et uti aliter quam supra.

1.3. Notandum vero, quod idem AUGUSTINUS in libro decimo De Trinitate, c. 11, aliter quam supra accipiens uti et frui, sic dicit: Uti est assumere aliquid in facultatem voluntatis. Frui autem est uti cum gaudio, non adhuc spei, sed iam rei; ideoque omnis qui fruitur, utitur; assumit enim aliquid in facultatem voluntatis cum fine delectationis. Non autem omnis qui utitur, et fruitur, si id quod in facultatem voluntatis assumit, non propter ipsum, sed propter aliud appetit.

Et attende quia videtur AUGUSTINUS dicere illos frui tantum qui in re gaudent, non iam in spe; et ita in hac vita non videmur frui, sed tantum uti, ubi gaudemus in spe; cum supra dictum sit, frui esse a'more inhaerere alicui rei propter se: qualiter etiam hic multi adhaerent Deo.

Determinatio eorum quae videntur contraria.

1.4. Haec ergo, quae sibi contradicere videntur, sic determinamus, dicentes, nos et hic, et in futuro frui; sed ibi proprie, et perfecte, et plene, ubi per speciem videbimus quo fruemur; hic autem, dum in spe ambulamus, fruimur quidem, sed non adeo plene, unde in libro decimo De Trinitate, cap. 10 : Fruimur cognitis in quibus voluntas est.

Idem in libro *De Doctrina Christiana* ait, (*lib. 1, cap. 30*) : Angeli illo fruentes iam beati sunt, quo et nos frui desideramus; et quantum in hac vita iam fruimur, vel per speculum, vel in aenigmate, tanto nostram peregrinationem, et tolerabilius sustinemus et ardentius finire cupimus.

Alia determinatio.

1.5. Potest etiam dici quod qui fruitur etiam in hac vita, non tantum habet gaudium spei, sed etiam rei, quia iam delectatur in eo quod diligit, et ita iam rem aliquatenus tenet.

Constat igitur quod debemus Deo frui et non uti. Illo enim, ut ait AUGUSTINUS, (*lib. 1 de Doct. Christ.*) fruieris, quo efficeris beatus et in quo spem ponis, ut ad id pervenias.

¹⁰in source: *Dens*; which shows clearly that the venerable pdf text in *Migne Patrology* is not misprints free

De hoc idem ait in libro 1 *De Doctrina Christiana*, cap. 31 : Dicimus nos ea re frui quam diligimus propter se, et ea re **fruendum** nobis esse tantum, qua **efficimur** beati; ceteris vero utendum (AUG. *lib.* eodem, c. 33). Frequenter tamen dicitur frui, cum delectatione uti.

Cum enim adest quod diligitur, etiam delectationem secum gerit: si tamen per eam transieris, et ad illud ubi permanendum est eam **retuleris**, uteris ea; et abusive, non proprie, diceris frui.

Si vero **inhaeseris** atque permanseris, finem in ea ponens laetitiae tuae, tunc vere et proprie frui dicendus es; quod non est faciendum nisi in illa **Trinitate**, id est in summo et **incommutabili** bono.

Utrum hominibus sit utendum, vel **fruendum**.

1.6. Cum autem homines qui **fruuntur** et utuntur aliis rebus, res aliquae sint, quaeritur utrum se frui debeant, an uti, an utrumque? Ad quod sic respondet AUGUSTINUS in libro *De Doctrina christiana*, c. 22 : Si propter se homo diligendus est, **fruimur** eo; si propter aliud, utimur eo (*Hier.* 17). Videtur autem mihi propter aliud diligendus. Quod enim propter se diligendum est, in eo constituitur beata vita, cuius etiam spes hoc tempore nos consolatur. In homine autem spes ponenda non est, quia maledictus est qui hoc facit (cap. unico). Ergo si liquide advertas, nec se ipso quisquam frui debet, quia diligere se propter se non debet, sed propter illud quo **fruendum** est.

Huic autem contrarium videri non debet quod Apostolus, ad PHILEMONEM loquens ait: « **Ita, frater, ego te fruar in Domino** ». Quod ita determinat AUGUSTINUS in *lib.* 1 *de Doct. christ.*, c. 33 :

Si dixisset tantum ‘te **fruar**’, et non **addidisset** ‘in Domino’, videretur finem dilectionis ac spem constituisse in eo; sed quia illud addidit ‘in Domino’ se finem posuisse, eodemque frui significavit. Cum enim (ut idem AUGUSTINUS ait ibidem) homine in Deo **frueris**, Deo **p’otius** quam homine **frueris** .

Hic quaeritur an Deus **fruatur**, an utatur nobis.

1.7. Sed cum Deus diligit nos, ut frequenter Scriptura dicit, quae eius dilectionem erga nos multum commendat, quaerit AUGUSTINUS *ibid.*, c. 38, quomodo diligit: an ut utens, an ut **fruens**;

et procedit ita: Si **fruitur**, **eget** bono nostro, quod nemo sanus dixerit. Ait enim Propheta: « **Bonorum meorum non eges** ». Omne enim bonum nostrum vel ipse est, vel ab ipso est; non ergo **fruitur** nobis, sed utitur. Si enim nec **fruitur**, nec utitur, non invenio quomodo diligit nos.

Neque tamen sic utitur nobis, ut nos aliis rebus. Nos enim res quibus utimur ad id referimus ut Dei bonitate **perfruamur**: Deus vero ad suam bonitatem usum nostrum refert. Ille enim miseretur nostri propter suam bonitatem. Ille nostri miseretur, ut se **perfruamur**; nos vero **invicem** nostri miseremur, ut illo **fruamur**.

Cum enim nos alicuius miseremur, et alicui **consulimus**, ad eius quidem facimus utilitatem, eamque **intuemur** (AUG. *lib.* 1 *de Doct. christ.*, cap. 30). Sed nostra fit consequens, cum misericordiam quam aliis **impendimus** non relinquit Deus sine **mercede**. Haec autem **merces** summa est, ut ipso **perfruamur**.

Item quia bonus est, sumus; et in quantum sumus, boni sumus (ex eodem *lib.* c. 32). Porro etiam quia iustus est, non impune mali sumus; et in quantum > mali sumus, < in tantum etiam minus sumus. Ille ergo usus, quo nobis utitur Deus, non ad eius, sed ad nostram utilitatem refertur; ad eius vero tantummodo bonitatem (ex eodem *lib.* c. 32).

Utrum utendum, an fruendum sit virtutibus.

1.8. Hic considerandum est utrum virtutibus sit utendum, an fruendum. Quibusdam videtur quod eis sit utendum, et non fruendum: et hoc confirmant auctoritate AUGUSTINI qui, ut praetaxatum est (in *num.* 5 hujus primae dist. Id habetur *lib.* 1 *de Doct. christ.*, c. 33), dicit non esse fruendum nisi Trinitate, id est, summo et incommutabili bono.

Item dicunt ideo non esse fruendum eis, quia propter se amandae non sunt, sed propter aeternam beatitudinem; Illud autem quo fruendum est, propter se amandum est.

Sed quod virtutes propter se amandae non sint, imo propter beatitudinem solam, probant auctoritate AUGUSTINI qui, in libro decimo tertio De Trinitate, contra quosdam ait: Forte virtutes quas propter solam beatitudinem amamus, sic nobis persuadere audent ut ipsam beatitudinem non amemus; quod si faciunt, etiam ipsas utique amare desistimus, quando illam propter quam solam istas amavimus, non amamus.

Ecce his verbis videtur AUGUSTINUS cap. 8, ostendere quod virtutes non propter se, sed propter solam beatitudinem amandae sint. Quod si ita est, ergo eis fruendum non est.

Aliis vero contra videtur, scilicet quod fruendum eis sit, quia propter se petendae et amandae sunt. Et hoc confirmant auctoritate AMBROSII, qui ait super illum locum Epistolae ad Galatas: « Fructus autem spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia etc. »: At hic non nominat opera, sed fructus, quia propter se petenda sunt. Si vero propter se petenda sunt, ergo et propter se amanda (c. 5).

Nos autem harum quae videtur auctoritatum repugnantiam de medio eximere cupientes, dicimus quod virtutes propter se petendae et amandae sunt, et tamen propter solam beatitudinem. Propter se quidem amandae sunt, quia delectant sui possessores sincera et sancta delectatione, et in eis pariunt gaudium spirituale.

Verumtamen non est hic consistendum, sed ultra gradiendum. Non hic haereat dilectionis gressus, neque hic sit dilectionis terminus; sed referatur hoc ad illud summum bonum, cui soli omnino inhaerendum est, quia illud propter se tantum amandum est, et ultra illud nihil quaerendum est: illud est enim supremus finis. Ideo AUGUSTINUS dicit (in *num.* 5, et *lib.* *de Doct. christ.*, c. 33) quod eas diligimus propter solam beatitudinem; non quin eas propter se diligamus, sed quia id ipsum quod eas diligimus, referimus ad illud summum bonum, cui soli inhaerendum est et in eo permanendum, finisque laetitiae ponendus: quare virtutibus non est fruendum.

Sed dicet aliquis: Frui est a more inhaerere alicui rei propter se ipsam, ut praedictum est. Si ergo virtutes propter se amandae sunt, et eis fruendum est.

Ad quod dicimus: in illa descriptione, ubi dicitur « propter seipsam », intelligendum est 'tantummodo', ut scilicet ametur propter seipsam tantum, ut non referatur ad illud, sed ibi ponatur finis, ut supra ostendit AUGUSTINUS, cap. 1, dicens:

Si inhaeseris atque permanseris finem ponens laetitiae, tunc vere et proprie frui dicendus

es: quod non est faciendum nisi in illa **Trinitate**, id est summo et **incommutabili** bono.

Utendum est ergo virtutibus, et per eas **fruendum** summo bono; ita et de voluntate bona dicimus, unde AUGUSTINUS in libro decimo De Trinitate ait: Voluntas est per quam **fruimur**. Ita et per virtutes **fruimur**, non eis, nisi forte aliqua virtus sit **Deus**, ut caritas; de qua post **tractabitur**, *dist. 71, lib. 1*.

Epilogus.

1.9. Omnium igitur, quae dicta sunt, ex quo de rebus specialiter **tractavimus**, haec summa est: Quod aliae sunt quibus **fruendum** est, aliae quibus utendum est, aliae quae **fruuntur** et utuntur, et inter eas quibus utendum est, etiam quaedam sunt per quas **fruimur**, ut virtutes et potentiae animi, quae sunt naturalia bona.

De quibus omnibus antequam de signis **tractemus**, agendum est: ac primum de rebus quibus **fruendum** est, scilicet de sancta atque individua **Trinitate**.

Liber I

Distinctio II

De mysterio trinitatis et u'nitatis.

2.1. Hoc quoque vera ac pia fide tenendum est, quod **Trinitas** sit unus et solus et verus Deus, ut ait AUGUSTINUS in primo libro De Trinitate c. 2, scilicet PATER et FILIUS et SPIRITUS SANCTUS; et haec **Trinitas** unius eiusdemque s'ubstantiae vel essentiae dicitur, creditur et intelligitur, quae est summum bonum, quod **purgatissimis** mentibus **cernitur**. Mentis enim humanae **acies** invalida, in tam excellenti luce non **figitur**, nisi per iustitiam fidei emundetur.

Item in *lib. 1 Retracci. c. 10*: Non approbo quod in oratione dixi: « Deus, qui non nisi mundos verum scire voluisti » ; responderi enim potest multos etiam non mundos multa scire vera.

De hac re ergo summa et excellentissima, cum modestia et timore agendum est, et **attentissimis auribus** atque devotis audiendum, ubi quaeritur u'nitas Trinitatis, PATRIS scilicet et FILII et SPIRITUS Sancti, quia nec periculosius **alicubi** erratur, nec laboriosius aliquid quaeritur, nec fructuosius aliquid invenitur.

Proinde omnis, qui audit et legit ea quae de ineffabili et inaccessiblei luce Divinitatis dicuntur, studeat imitari atque servare quod venerabilis doctor AUGUSTINUS in 3 libro De Trinitate de seipso ait: Non **pigebit** me, inquit, **sicubi** haesito, quaerere; nec **pudebit, sicubi** erro, discere.

Quisquis ergo audit hoc vel legit, ubi pariter certus est, **pergat** mecum; ubi pariter haesitat, quaerat mecum; ubi errorem suum cognoscit, redeat ad me; ubi meum, **revocet** me. Ita ingrediamur simul charitatis viam, **tendentes** ad eum de quo dictum est: *psal. 10* 'Quaerite faciem eius semper' .

Quae fuerit intentio scribentium De Trinitate.

2.2. Omnes autem catholici **tractatores**, ut in eodem primo *lib. de Trin. c. 4*, AUGUSTINUS ait, qui de Trinitate, quae Deus est, scripserunt, hoc **intenderunt**, secundum Scripturas docere quod PATER, et FILIUS, et SPIRITUS sanctus, unius sint s'ubstantiae, et inseparabili aequalitate unus sint Deus: ut sit u'nitas in essentia et pluralitas in personis.

Ideoque non sunt tres dii, sed unus Deus, licet PATER Filium genuerit, et ideo FILIUS non sit qui PATER est; FILIUSQUE a PATRE sit genitus, et ideo PATER non sit qui FILIUS est; et SPIRITUS sanctus nec PATER sit nec FILIUS, sed tantum PATRIS et FILII SPIRITUS, utrique coequalis et ad Trinitatis pertinens u'nitatem.

Teneamus ergo PATREM, et FILIUM, et SPIRITUM SANCTUM unum esse naturaliter Deum, ut ait AUGUSTINUS in libro de Fide ad *Petrem*, neque tamen ipsum PATREM esse qui FILIUS est; nec SPIRITUM SANCTUM ipsum esse, qui PATER est aut FILIUS. Una est enim PATRIS et FILII et SPIRITUS sancti essentia, quam Graeci « *ὁἰῆο[ϒ+03C5]σιν* » vocant: id qua non aliud PATER, aliud FILIUS, aliud SPIRITUS sanctus: quamvis sit personaliter alius PATER, alius FILIUS, alius SPIRITUS sanctus .

Quis ordo sit servandus, cum De Trinitate agitur.

2.3. Ceterum, ut in libro primo De Trinitate AUGUSTINUS docet, primum secundum auctoritates sanctarum Scripturarum, utrum fides ita se habeat, demonstrandum est.

Deinde adversus *garrulos ratiocinatores, elatiores* magis quam capaciores, rationibus catholicis et similitudinibus *congruis* ad defensionem et assertionem fidei utendum est: ut eorum *inquisitionibus* satisficientes, mansuetos plenius *instruamus*, et illi si *nequiverint* invenire quod quaerunt, de suis mentibus *p'otius* quam de ipsa veritate, vel de nostra assertione conquerantur .

Testimonia sanctorum De Trinitate.

2.4. *Proponamus* ergo in medium veteris ac novi Testamenti auctoritates, quibus divinae u'nitatis atque trinitatis veritas demonstratur. Ac primum ipsa legis exordia occurrant, ubi MOYSES ait, *Deu.vi.4. « Audi ISRAEL: Dominus Deus tuus, Deus unus est »*; item: *Exo.xx.2-3. « Ego sum Dominus Deus tuus, qui eduxi te de terra Aegypti; non erunt tibi dii alii praeter me »*. Ecce hic significavit u'nitatem divinae naturae: 'Deus' enim, ut ait AMBROSIVS in primo libro De Trinitate, (de Fide, *lib.* 1), nomen est naturae. Dominus vero nomen est potestatis.

Item alibi Deus loquens ad MOYSEN ait: *Exod. 3: 'Ego sum qui sum et, si quaesierint nomen meum, vade et dic eis: Qui est, misit me ad vos'*. Dicens enim 'Ego sum', non 'Nos sumus' et 'qui est', non 'qui sumus', *apertissime* declaravit, unum solum Deum esse.

In Cantico etiam Exodi legitur: c. 15 'Dominus, omnipotens nomen eius;' non ait 'Domini', u'nitatem volens significare.

Personarum quoque pluralitatem et naturae u'nitatem simul ostendit Dominus in *Gen.chap.vers.* dicens: 'Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram'. Dicens enim 'Faciamus' et 'nostram', pluralitatem personarum ostendit; dicens vero 'imaginem', u'nitatem essentiae. Ut enim dicit AUGUSTINUS in libro De Fide ad PETRUM, si in illa natura PATRIS et FILII et SPIRITUS Sancti una esset tantum persona, non diceretur 'Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram'. Cum enim dicit 'ad imaginem', ostendit unam naturam esse, ad cuius imaginem homo fieret; cum vero dicit 'nostram', ostendit eundem Deum non unam, sed plures esse personas .

Aperte ostendit quod nec solitudo, nec diversitas, nec singularitas ibi est, sed similitudo.

2.5. HILARIUS quoque, in libro tertio De Trinitate, dicit his verbis significari quod in Trinitate nec diversitas est, nec singularitas vel solitudo; sed similitudo, et pluralitas sive distinctio. Ait enim sic: Qui dixit 'Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram', *invicem* esse sui similes in eo quod dicit 'imaginem et similitudinem nostram' ostendit. Imago enim sola non est et similitudo sibi non est; neque diversitatem duobus *admisceri* alterius ad alterum similitudo permittit.

Item, idem in quarto libro 4, circa finem: Absolutius voluit intelligi significationem hanc, non ad se esse referendam tantum, dicendo: 'Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram'; *professio* enim *consortii* sustulit i'ntelligentiam singularitatis, quia *consortium* aliquod non potest esse sibi ipsi solitario (circa medium), neque *rursum* solitudo solitarii recipit 'faciamus' ; neque quisquam alieno a se loquitur 'nostram' ; uterque ergo sermo, scilicet 'faciamus' et 'nostram', ut solitarium eundemque non patitur, ita neque diversum a se, alienumque significat; solitario convenit 'faciam' et 'meam'; non solitario

vero convenit dicere 'faciamus' et 'nostram'; uterque sermo, ut non solitarium tantum, ita neque differentem esse, vel diversum esse significat.

Nobis quoque nec solitarius, nec diversus est confidendus; ita ergo Deus ad communem sibi cum Deo imaginem, eamdemque similitudinem (hominem) *reperitur* operari, ut nec significatio *efficientis admittat* intelligentiam solitudinis, nec operatio constituta ad eamdem imaginem vel similitudinem patiatur diversitatem divinitatis .

In his verbis HILARIUS pluralitatem personarum voluit intelligi nomine '*consortii*'; atque significavit nomine '*consortii*' vel pluralitatis non poni aliquid, sed removeri. Pluralitas enim vel *consortium* personarum cum dicitur, solitudo et singularitas negatur; cum dicimus plures esse personas, significamus quod non est una sola. Ideo HILARIUS volens ista subtiliter et sane intelligi, ait: *Professio consortii* sustulit intelligentiam singularitatis ; non dicit 'posuit aliquid'. Ita etiam cum dicimus tres personas, singularitatem et solitudinem *tollimus*; et quod PATER non est solus, nec FILIUS est solus, nec SPIRITUS Sanctus est solus significamus, et quod nec PATER tantum est et FILIUS, nec PATER tantum et SPIRITUS Sanctus, nec FILIUS tantum et SPIRITUS Sanctus.

De hoc autem in sequenti plenius agetur (distinct. 19), ubi etiam secundum quid similes dicantur tres personae, et utrum aliquo modo sit ibi diversitas vel differentia, ostendetur.

Ad idem quod cooperat redit, ut alias auctoritates supponat.

2.6. Nunc vero ad propositum redeamus, et ad ostendendam personarum pluralitatem atque essentiae divinae unitatem alias Sanctorum auctoritates *inducamus*.

MOYSES dicit: 'In principio creavit Deus caelum et terram,' per 'Deum' significans PATREM, per 'principium' Filium. Et pro eo quod apud nos 'Deus' dicitur. Hebraica veritas habet '*Heloym*', quod est plurale huius singularis, quod est '*hel*'. Quod ergo non est dictum '*hel*', quod est Deus, sed '*heloym*', quod interpretari potest, 'dii' sive 'judices', ad pluralitatem personarum refertur.

Ad quam etiam illud *attinere* videtur, quod *diabolus* per serpentem dixit: 'Eritis sicut dii': pro quo in Hebraico habetur '*heloym*'; *ac si* diceret: 'Eritis sicut divinae personae.'

Ille etiam maximus Prophetarum et Regum, DAVID, qui suam ceteris praefert, intelligentiam dicens: *psal.* 67 : 'Super senes intellexi', unitatem divinae naturae ostendens ait: *psal.* 80: 'Dominus nomen est illi'; non dicit 'Domini'.

Alibi etiam, eiusdem unitatem et aeternitatem simul ostendens, ait ex persona Dei: '*ISRAEL*, si me audieris, non erit in te Deus recens, neque adorabis Deum alienum'. Aliud horum, ut dicit AMBROSIUS, in libro primo De Trinitate, (de Fide, l. 1, c. 5), significat aeternitatem; aliud unitatem substantiae *indifferentis*, ut neque posteriorem PATRE, neque alterius divinitatis Filium vel SPIRITUM SANCTUM esse credamus; nam si PATRE posterior est FILIUS, vel SPIRITUS Sanctus, recens est; et si unius non est divinitatis, alienus est. Sed nec posterior est, quia recens non est; nec alienus, quia ex PATRE natus est FILIUS, ex PATRE processit SPIRITUS Sanctus.

Alibi quoque, distinctionem personarum *insinuans*, ait (*psal.* 66): 'Verbo Domini caeli firmati sunt, et spiritu oris eius omnis virtus eorum'. Alibi etiam ait: 'Benedicat nos Deus, Deus noster, benedicat nos Deus, et metuant eum omnes fines terrae'. Trina enim confessio 'Dei' trinitatem exprimit personarum; unitatem vero essentiae aperit cum singulariter

subiungit eum.

ISAIAS quoque dicit c. 6 se audisse **SERAPHIM** clamantia: 'Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus'. Per hoc quod dicit ter 'sanctus', **Trinitatem** significat; per hoc quod **subdit** 'Dominus Deus', u'nitatem essentiae.

DAVID quoque aeternam FILII generationem aperte **insinuat**, ex persona FILII dicens (*psal.* 2) : 'Dominus dixit ad me: FILIUS meus es tu: Ego hodie genui te'. De hac generatione ineffabili ISAIAS ait: 'Generationem eius quis enarrabit?'

In l'bro quoque Sapientiae aeternitas FILII cum PATRE monstratur, ubi Sapientia ita loquitur – **Pro.viii.23–31.** – « **22**Dominus possedit me ab initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio.

23Ab aeterno ordinata sum, antequam terra fieret **25**necdum erant abyssi, et ego iam concepta eram; **26**necdum fontes necdum montes aut colles, et ego parturiebar; **27**adhuc terram non fecerat et cardines orbis terrae: **28**quando praeparabat caelos, aderam; . . . **29** . . . quando appendebat fundamenta terrae, **30**cum eo eram cuncta componens, et delectabar per singulos dies, **31**ludens coram eo. » Ecce apertum de aeterna genitura testimonium, quo ipsa Sapientia **perhibet** se ante mundum conceptam esse et **parturiri**, id est genitam, et apud PATREM aeternaliter existere.

Ipsa etiam alibi ait: 'Ego ex ore Altissimi prodii, primogenita ante omnem creaturam'.

MICHEAS quoque Propheta aeternam Verbi generationem, et temporalem ex MARIA simul **insinuavit** dicens, c. 5 : 'Et tu, **Bethlehem Ephrata**, parvulus es in millibus IUDA: ex te egredietur qui sit dominator in **ISRAEL**; et egressus eius ab initio, a diebus aeternitatis.

Specialia testimonia de Spiritu Sancto.

2.7. De SPIRITU Sancto etiam expressa documenta in veteri Testamento habemus. In **Gen.chap.vers.** enim legitur (c. 1): 'SPIRITUS Domini ferebatur super aquas'. Et DAVID dicit: 'Quo ibo a Spiritu tuo? Et in l'bro Sapientiae dicitur: 'SPIRITUS sanctus disciplinae **effugiet fictum**; benignus est enim spiritus sapientiae'. ISAIAS quoque ait: 'SPIRITUS Domini super me.'

De testimoniis novi Testamenti.

2.8. Nunc vero post testimonia veteris Testamenti, de fide sanctae trinitatis et u'nitatis, ad novi Testamenti auctoritates accedamus, ut 'in medio duorum animalium' cognoscatur veritas: et '**forcipe** de altari' **sumatur** 'calculus', quo **tangantur** ora fidelium.

Dominus itaque CHRISTUS u'nitatem divinae essentiae ac personarum trinitatem aperte **insinuat**, dicens Apostolis: 'Ite, baptizate omnes gentes in nomine PATRIS et FILII et SPIRITUS Sancti. In nomine **utique** ait, ut ait AMBROSIVS in l'bro primo De Trinitate (de Fide l. 1, c. 1 2), non in nominibus, ut u'nitas essentiae ostendatur; per nomina tria quae supposuit, tres esse personas declaravit.

Ipsa etiam ait: 'Ego et PATER unum sumus'. 'Unum' dixit, ut ait AMBROSIVS in eodem l'bro, ne fiat discretio potestatis, naturae; sed addidit 'summus', ut PATREM Filiumque cognoscas, scilicet ut perfectus PATER Filium perfectum genuisse credatur, et quod PATER et FILIUS unum sint non confusione personae, sed u'nitate naturae.

IOANNES quoque in Epistola canonica ait: 'Tres sunt qui testimonium **perhibent** in caelo, PATER, Verbum, et SPIRITUS Sanctus; et hi tres unum sunt'. Ipse etiam in initio Evangelii sui ait: 'In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum'; ubi aperte ostendit Filium semper et aeternaliter fuisse apud PATREM, ut alium apud alium.

Apostolus quoque aperte Trinitatem distinguit dicens *Gal.* 4: 'Misit Spiritum FILII sui in corda nostra', et alibi: 'Si SPIRITUS eius qui suscitavit IESUM habitat in nobis' etc.

Item alibi trinitatem atque u'nitatem evidentissime commendat dicens: 'Quoniam ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia, ipsi gloria. Ex ipso ait, ut AUGUSTINUS in libro De Trinitate, c. 6, ait, propter PATREM; 'per ipsum' dicit propter Filium; 'in ipso' propter SPIRITUM SANCTUM. Per hoc vero quod non ait 'ex ipsis, per ipsos et in ipsis', nec ait 'ipsis gloria', sed 'ipsi', **insinuavit**, hanc **Trinitatem** unum Deum esse.

Sed quia singulae **pene** syllabae novi Testamenti hanc ineffabilem u'nitatis atque **Trinitatis** veritatem concorditer **insinuant**, **inductioni** testimoniorum super hac re **supersedeamus**, et rationibus **congruis**que similitudinibus ita esse, **prout** infirmitas nostra valet, ostendamus.

L'iber I

Distinctio III

Incipit ostendere quomodo per creaturam potuerit cognosci **Creator**.

3.1 - Apostolus namque ait quod 'invisibilia' Dei 'a creatura mundi per ea quae facta sunt intellecta **conspiciuntur**, sempiterna quoque virtus eius et divinitas'. Per 'creaturam mundi' intelligitur homo, propter excellentiam qua excellit inter alias creaturas, vel propter convenientiam quam habet cum omni creatura. Homo ergo 'invisibilia Dei' intellectu mentis **conspicere** potuit, vel etiam **conspexit**; 'per ea quae facta sunt', id est per creaturas visibiles vel invisibiles. A duobus enim **iuvabatur**, scilicet a natura, quae rationalis erat; et ab operibus a Deo factis, ut manifestaretur homini veritas. Ideo Apostolus dixit: 'Quia Deus revelavit illis', scilicet dum fecit opera in quibus artificis **aliquatenus** relucet indicium.

Prima ratio vel modus qua potuit cognosci Deus.

3.2. Nam, sicut ait AMBROSIUS, ut Deus, qui natura invisibilis est, etiam a visibilibus posset sciri, opus fecit quod opificem visibilitate sui manifestavit, ut per certum incertum posset sciri, et ille Deus omnium esse crederetur, qui hoc fecit quod ab homine impossibile est fieri. Potuerunt ergo cognoscere sive cognoverunt, ultra omnem creaturam esse illum, qui ea fecit quae nulla creaturarum facere vel destruere valet. Accedat quaecumque vis creatura et faciat tale caelum et talem terram, et dicam quia Deus est. Sed quia nulla creatura talia facere posset, constat supra omnem creaturam esse illum qui ea fecit; ac per hoc illum esse Deum humana mens cognoscere potuit.

Secunda ratio qua potuit cognosci vel modus quo n'overunt.

3.3. Alio etiam modo Dei veritatem **ductu** rationis cognoscere potuerunt vel etiam cognoverunt: ut enim AUGUSTINUS ait in libro De Civitate Dei, viderunt summi philosophi nullum corpus esse Deum, et ideo cuncta corpora trascenderunt quaerentes Deum. Viderunt etiam quidquid mutabile est non esse summum Deum omniumque principium, et ideo omnem animam mutabilesque spiritus trascenderunt. Deinde viderunt omne quod mutabile est non posse esse nisi ab illo qui incommutabiliter et simpliciter est. Intellexerunt ergo eum et omnia ista fecisse et a nullo fieri potuisse.

Tertia ratio vel modus.

3.4. Consideraverunt etiam quidquid est in s'ubstantiis, vel corpus esse vel spiritum, meliusque aliquid spiritum esse quam corpus, sed longe meliorem qui spiritum fecit et corpus.

Quartus modus vel ratio.

3.5. Intellexerunt etiam, corporis speciem esse sensibilem, et spiritus speciem intelligibilem, et intelligibilem speciem sensibili **praetulerunt**. Sensibilia dicimus, quae visu tactuque corporis sentiri **queunt**; intelligibilia, quae conspectu mentis intelligi. Cum igitur in eorum conspectu et corpus et animus **magis minusque speciosa** essent, si autem omni specie carere possent, **omnino** nulla essent, viderunt esse aliquid quo illa **speciosa** facta sunt, ubi est prima et **incommutabilis** species, ideoque incomparabilis; et illud esse rerum principium rectissime crediderunt, quod factum non esset, et ex quo cuncta facta essent.

Ecce tot modis potuit cognosci veritas Dei. Cum ergo Deus una sit et simplex essentia, quae ex nulla diversitate partium vel accidentium consistit, pluraliter tamen dicit Apostolus 'invisibilia Dei', quia pluribus modis cognoscitur veritas Dei 'per ea quae facta sunt'. Ex perpetuitate namque creaturarum intelligitur conditor aeternus; ex magnitudine creaturarum, omnipotens; ex ordine et dispositione sapiens, ex gubernatione bonus. Haec autem omnia ad unitatem deitatis pertinent monstrandam.

Quomodo in creaturis apparet vestigium Trinitatis.

3.6. Nunc restat ostendere utrum per ea quae facta sunt aliquod Trinitatis indicium vel exiguum, haberi potuerit. De hoc AUGUSTINUS in libro sexto De Trinitate ait: Oportet, ut Creatorem 'per ea quae facta sunt' intellectu **conspicientes**, Trinitatem intelligamus. Huius enim Trinitatis vestigium in creaturis apparet. Haec enim quae arte divina facta sunt, et unitatem quamdam in se ostendunt, et speciem, et ordinem. Nam quodque horum creatorum et unum aliquid est, sicut sunt naturae corporum et animarum; et aliqua specie formatur, sicut sunt figurae vel qualitates corporum, ac doctrinae vel artes animarum; et ordinem aliquem petit aut tenet, sicut sunt **pondera** vel **collocationes** corporum, et amores vel delectationes animarum, et ita in creaturis **praelucet** vestigium Trinitatis. In illa enim Trinitate summa origo est omnium rerum, et perfectissima pulchritudo et beatissima delectatio.

Summa autem origo, ut AUGUSTINUS ostendit in libro De Vera Religione, intelligitur DEUS PATER, a quo sunt omnia; a quo FILIUS et SPIRITUS Sanctus. Perfectissima pulchritudo intelligitur FILIUS, scilicet veritas PATRIS, nulla ex parte ei dissimilis, quam cum ipso et in ipso PATRE veneramur; quae forma est omnium quae ab initio facta sunt et ad unum referuntur. Quae tamen omnia nec fierent a PATRE per Filium, neque suis finibus salva essent, nisi Deus summe bonus esset; qui et nulli naturae quae ab illo bona esset **invidit**; et ut in bono ipso maneret, alia quantum vellet, alia quantum posset, dedit. Quae bonitas intelligitur SPIRITUS Sanctus, qui est donum PATRIS et FILII; quare ipsum Donum Dei, cum PATRE et FILIO aequè **incommutabile**, **colere** et tenere nos convenit.

Per considerationem itaque creaturarum unius substantiae, Trinitatem intelligimus, scilicet unum Deum PATREM, a quo sumus; et Filium per quem sumus, et SPIRITUM SANCTUM in quo sumus: scilicet principium ad quod **recurrimus**, et formam quam sequimur, et gratiam qua reconciliamur: unum scilicet quo auctore conditi sumus, et similitudinem eius per quam ad unitatem reformamur, et pacem, qua unitati adhaeremus: scilicet Deum qui dixit, *Genes. 1*: 'Fiat lux', et Verbum per quod 'factum est' omne quod substantialiter et naturaliter est, et Donum benignitatis eius; qua placuit quod ab eo per Verbum factum est, et **reconciliatum** est auctori ut non **interiret**.

Ecce ostensum est **qualiter** in creaturis **aliquatenus** imago Trinitatis indicatur. Non enim per creaturarum contemplationem sufficiens notitia Trinitatis potest haberi vel potuit, sine doctrinae vel interioris inspirationis revelatione. Unde illi antiqui Philosophi quasi per umbram et de longinquo viderunt veritatem, deficientes in **contuitu** Trinitatis, ut magi PHARAONIS in tertio signo. **Adiuvamur** tamen in fide invisibilium per ea, quae facta sunt.

Quomodo in anima sit imago Trinitatis.

3.7. Nunc vero ad eam iam perveniamus disputationem, ubi in mente humana, quae novit Deum vel potest nosse, Trinitatis imaginem **reperiamus**. Ut enim ait AUGUSTINUS in

decimo quarto libro De Trinitate, Licet humana mens non sit eius naturae cuius Deus est, imago tamen illius 'quo nihil melius est' ibi quaerenda et **invenienda** est, quo natura nostra nihil habet melius, id est in mente. In ipsa enim mente, etiam antequam sit particeps Dei, eius imago **reperitur**; **etsi** enim, **amissa** Dei participatione, **deformis** sit, imago Dei tamen permanet. Eo enim ipso imago Dei est mens, quo capax eius est eiusque particeps esse potest. Iam ergo in ea Trinitatem quae Deus est **inquiramus**.

Ecce enim mens meminit sui, intelligit se, diligit se; hoc si **cernimus**, **cernimus Trinitatem**: **nondum** quidem Deum, sed imaginem Dei. Hic enim quaedam apparet trinitas memoriae, intelligentiae et amoris. Haec igitur tria potissimum **tractemus**: memoriam, intelligentiam, voluntatem.

Haec ergo tria, ut AUGUSTINUS ait in libro decimo De Trinitate, non sunt tres vitae, sed una vita; nec tres mentes, sed una mens, una essentia. Memoria vero dicitur ad aliquid, et intelligentia et voluntas sive dilectio similiter ad aliquid dicitur; vita vero dicitur ad se ipsam, et mens et essentia. Haec igitur tria eo sunt unum, quo una vita, una mens, una essentia; et quidquid aliud ad seipsa singula dicuntur, etiam simul, non pluraliter, sed singulariter dicuntur. Eo vero tria sunt, quo ad se **invicem** referuntur.

Quomodo aequalia sint, quia capiuntur a singulis omnia et tota. (Ex August., lib. 10 de Trin., cap. 11.)

3.8. Aequalia etiam sunt, non solum singula singulis, sed etiam singula omnibus: **alioquin** non se **invicem** caperent; se autem **invicem** capiunt. Capiuntur enim et a singulis singula, et a singulis omnia.

Memini enim, me habere memoriam et intelligentiam et voluntatem; et intelligo me intelligere et velle atque meminisse; et volo me velle et meminisse et intelligere.

Quomodo tota illa tria memoria capiat.

3.9. Totamque meam memoriam et intelligentiam, et voluntatem simul memini. Quod enim memoriae meae non memini, illud non est in memoria mea: nihil autem tam in memoria est quam ipsa memoria; totam igitur memini. Item quidquid intelligo, intelligere me scio, et scio me velle quidquid volo; quicquid autem scio, memini: totam igitur intelligentiam totamque voluntatem meam memini.

Quomodo illa tria tota capiat intelligentia. (August. loc. cit.)

3.10. Similiter cum haec tria intelligo, tota simul intelligo, neque enim **quidquam** intelligibile est quod non intelligam, nisi quod ignoro. Quod autem ignoro, nec memini nec volo. Quicquid ergo intelligibile non intelligo, consequenter etiam nec memini, nec volo. Quidquid ergo intelligibile memini et volo, consequenter intelligo.

Quomodo illa tota capiat voluntas.

3.11. Voluntas etiam mea totam intelligentiam totamque meam memoriam capit, dum utor toto eo quod intelligo et memini. Cum itaque **invicem** a singulis et omnia et tota capiuntur, aequalia sunt tota singula totis singulis, et tota singula simul omnibus totis: et haec tria unum, una vita, una mens, una essentia.

Ecce illius summae Unitatis atque Trinitatis ubi una est essentia et tres personae, imago

est humana mens, licet *impar*.

Mens autem hic pro animo ipso accipitur, ubi est illa imago Trinitatis. Proprie vero mens dicitur, ut ait AUGUSTINUS *lib. 15 de Trin. c. 7*, non ipsa anima, sed quod in ea est excellentius, *qualiter* saepe accipitur.

Illud etiam sciendum est, quod memoria non solum est absentium et praeteritorum, sed etiam praesentium, ut ait AUGUSTINUS in libro decimo quarto De Trinitate, cap. 14, *alioquin* non se caperet.

Ex quo sensu illa tria dicantur esse unum et una essentia quaeritur.

3.12. Hic *attendendum* est diligenter, ex quo sensu accipiendum sit quod supra dixit, illa tria, scilicet memoriam, intelligentiam et voluntatem esse unum, unam mentem, unam essentiam. Quod *utique* non videtur esse verum iuxta proprietatem sermonis. Mens enim, id est spiritus rationalis, essentia est spiritualis et incorporea; illa vero tria naturales proprietates seu vires sunt ipsius mentis, et a se *invicem* differunt; quia memoria non est intelligentia vel voluntas, nec intelligentia voluntas sive amor.

Quod etiam ad se *invicem* dicuntur relative.

3.13 – Et haec tria etiam ad se ipsa referuntur, ut ait AUGUSTINUS in nono libro De Trinitate, c. 3. Mens enim amare seipsam vel meminisse non potest, nisi etiam noverit se. Nam quomodo amat vel memini quod nescit? Miro itaque modo tria ista inseparabilia sunt a semetipsis; et tamen eorum singulum et simul omnia una essentia est, cum et relative dicantur ad *invicem*.

Hic aperitur quod supra quaerebatur, scilicet quomodo haec tria dicantur unum.

3.14. Sed iam videndum est quomodo haec tria dicantur una substantia. Ideo scilicet quia in ipsa anima vel mente substantialiter existunt, non sicut accidentia in *subiectis*, quae possunt adesse et abesse. Unde AUGUSTINUS in libro nono De Trinitate ait: *Admonemur*, si *utcumque* videre possumus, haec in animo existere substantialiter, non tamquam in *subiecto*, ut color in corpore; quia *etsi* relative dicuntur ad *invicem*, singula tamen substantialiter sunt in sua substantia. Ecce ex quo sensu illa tria dicantur esse unum vel una substantia.

Quae tria, ut ait AUGUSTINUS in decimo quinto libro De Trinitate, c. 4, in mente naturaliter divinitus *instituta*, quisquis vivaciter *perspicit*, et quam magnum sit in ea unde potest etiam sempiterna imcommutabilisque natura *recoli*, *conspici*, concupisci: reminiscitur enim per memoriam, *intuetur* per intelligentiam, *amplectitur* per dilectionem, profecto reperit illius summae Trinitatis imaginem.

Quod in illa similitudine est dissimilitudo. (Ex Aug. lib. 15 de Trin., c. 20.)

3.15. *Verumtamen* caveat ne hanc imaginem ab eadem Trinitate factam, ita ei comparet ut *omnino* existimet similem; sed *potius* in qualicumque ista similitudine magnam quoque dissimilitudinem *cernat*.

Prima dissimilitudo. (Ex eodem lib. c. 22.)

3.16. Quod breviter *ostendi* potest. Homo unus per ista tria meminit, intelligit, diligit, qui nec memoria est, nec intelligentia, nec dilectio, sed haec habet. Unus ergo homo est

qui habet haec tria, non ipse est haec tria. In illius vero summae simplicitate naturae, quae Deus est, quamvis unus sit Deus, tres tamen personae sunt, PATER et FILIUS et SPIRITUS Sanctus, et haec tres unus Deus. Aliud est itaque *Trinitas* res ipsa, aliud imago Trinitatis in re alia; propter quam imaginem etiam illud in quo sunt haec tria, imago dicitur, scilicet homo. Sicut imago dicitur et tabula et pictura, quae in ea est; sed tabula nomine imaginis appellatur propter picturam, quae est in ea.

Altera dissimilitudo (Ex Aug., lib. 15 de Trin., c. 7.)

3.17. **Rursus**, ista imago, quae est homo habens illa tria, una persona est; illa vero Trinitatis non una persona est, sed tres personae, PATER FILII, et FILIUS PATRIS, et SPIRITUS PATRIS et FILII.

Itaque in ista imagine Trinitatis, non haec tria unus homo, sed unius hominis sunt. In illa vero summa Trinitate, cuius haec imago est, non unius Dei sunt illa tria, sed unus Deus; et tres sunt illae, non una persona. Illa enim tria non homo sunt, sed hominis sunt vel in homine sunt. Sed numquid possumus dicere Trinitatem sic esse in Deo, ut aliquid Dei sit nec ipsa sit Deus? Absit ut hoc credamus! Dicamus ergo in mente nostra imaginem Trinitatis, sed exiguum et qualemcumque esse, quae summae Trinitatis ita gerit similitudinem, ut ex maxima parte sit dissimilis.

Sciendum vero est, quod haec trinitas mentis, ut ait AUGUSTINUS in decimo quarto libro De Trinitate cap. 12, non propterea tantum imago Dei est, quia sui meminerit mens et intelligit ac diligit se, sed quia potest etiam meminisse et intelligere, et amare illum a quo facta est.

Alia assignatio trinitatis in anima, scilicet mens, notitia, amor.

3.18. Potest etiam alio modo aliisque nominibus distingui trinitas in anima, quae est imago illius summae et ineffabilis Trinitatis. Ut enim ait AUGUSTINUS in libro 11 de Trinitate, cap. 4, mens et notitia eius et amor tria quaedam sunt. Mens enim n'ovit se et amat se, nec amare se potest nisi etiam noverit se. Duo quaedam sunt mens et notitia eius, ut habetur *lib. 15 de Trin. c. 7*. Item duo quaedam sunt mens et amor eius. Cum ergo se n'ovit mens et amat se, manet trinitas, scilicet mens, amor, notitia. Mens autem hic accipitur non pro anima, sed pro eo quod in anima excellentius est.

Haec autem tria, cum sint distincta a se **invicem**, dicuntur tamen esse unum, quia in animo substantialiter existunt.

Quia mens vice Patris, notitia Filii, amor Spiritus Sancti accipitur. (Ex Aug., lib. 9 de Trin., c. 12.)

3.19. Et est ipsa mens quasi parens, et notitia eius quasi **proles** eius: Mens enim cum se cognoscit, notitiam sui gignit, et est sola parens suae notitiae. Tertius est amor, qui de ipsa mente et notitia procedit, dum mens cognoscit se et diligit se: non enim posset se diligere, nisi cognosceret se. Amat etiam **placitam prolem**, id est notitiam suam; et ita amor quidam **complexus** est parentis et **prolis**.

Quod non est minor mente notitia nec amor utroque. (Ex eodem Aug. lib.)

3.20. Nec minor est **proles** parente, dum tantam se n'ovit mens quanta est; nec minor est amor parente et **prole**, id est mente et notitia, dum tantum se diligit mens quantum se n'ovit et quanta est.

Quod haec tria in se ipsis sunt.

3.21. Sunt etiam haec singula in se ipsis, quia et mens amans in amore est, et amor in amantis notitia, et notitia in mente noscente est. Ecce in his tribus quaecumque vestigium Trinitatis apparet.

Quomodo mens per ista proficit ad intelligendum Deum.

3.22. Mens itaque rationalis, considerans haec tria et illam unam essentiam in qua ista sunt, extendit se ad contemplationem Creatoris, et videt unitatem in Trinitate et trinitatem in unitate. Intelligit enim unum esse Deum, unam essentiam, unum principium. Intelligit enim quia si duo essent, vel uterque insufficiens esset, vel alter *superflueret*. Quia si aliquid deesset uni quod haberet alter, non esset ibi summa perfectio; si vero nihil uni deesset, quod haberet alter, cum in uno essent omnia, alter *superflueret*. Intellexit ergo unum esse Deum, unum omnium auctorem. Et vidit quia *absque* sapientia non sit, quasi res *fatua*; et ideo intellexit eum habere sapientiam quae ab ipso genita est: et quia sapientiam suam diligit, intellexit etiam ibi esse amorem.

Hic de summae Trinitatis unitate.

3.23. *Quapropter* iuxta istam considerationem, ut ait AUGUSTINUS in libro nono De Trinitate, credamus PATREM et Filium et SPIRITUM SANCTUM unum esse Deum, universae creaturae conditorem et rectorem; nec PATREM esse Filium, nec SPIRITUM SANCTUM vel PATREM esse vel Filium; sed Trinitatem *relatarum* ad *invicem* personarum.

Ut enim ait ipse in libro De Fide ad PETRUM, una est natura sive essentia PATRIS et FILII et SPIRITUS sancti, non una persona: Si enim sic esset una persona, sicut est una substantia PATRIS et FILII et SPIRITUS sancti, veraciter trinitas non diceretur. *Rursus* quidem trinitas esset vera, sed unus Deus *Trinitas* ipsa non esset, si *quemadmodum* PATER, et FILIUS et SPIRITUS Sanctus, personarum sunt ab *invicem* proprietate distincti, sic fuissent naturarum quoque diversitate discreti. Fides autem patriarcharum, prophetarum atque apostolorum unum Deum praedicat Trinitatem esse.

In illa igitur sancta Trinitate unus est DEUS PATER, qui solus essentialiter de se ipso Filium unum genuit; et unus FILIUS, qui de uno PATRE solus essentialiter natus; et unus SPIRITUS Sanctus, qui solus essentialiter a PATRE FILIOQUE procedit. Hoc autem totum non potest una persona, id est gignere se, et nasci de se, et procedere de se; ut enim ait AUGUSTINUS in primo libro De Trinitate, c. 1, nulla res est, quae se ipsam gignat, ut sit.

Church Latin texts

published by PM

with help of following free softwares:

`bash` shell under GNU-Linux environment
`emacs` editor with its `elisp` programming language
`java` programming language under `eclipse` environment
`LATEX` publishing program